

Ivan Gambiroža
Josip Jukić
Dinko Marin
Ana Mesić

MOJA ZEMLJA 1

Udžbenik iz geografije za peti razred osnovne škole

Udžbenik je namjenjen učenicima kojima je određen primjereni program osnovnog odgoja i obrazovanja.

3. izdanje

2023.

Nakladnik

ALFA d. d. Zagreb

Nova Ves 23a

Za nakladnika

Ivan Petric

Direktorica nakladništva

mr. sc. Daniela Novoselić

Urednik za Geografiju

Marko Labus

Prilagodba

Željka Butorac prof. log.

Recenzentice

prof. dr. sc. Draženka Blaži

Kristina Klarić

Korektura

Marina Novak

Likovno i grafičko oblikovanje

Zorica Adamović

Ilustracija

Marina Ćurković

Izrada karata

Slaven Tomakić

Fotografija

Ivan Gambiroža

Piktoteka Alfa d. d.

www.shutterstock.com

Digitalno izdanje

Alfa d. d.

Mozaik Education Ltd.

Tehnička priprema

Alfa d. d.

Tisak

Tiskara Zelina d. d.

Proizvedeno u Republici Hrvatskoj, EU

Udžbenik je uvršten u Katalog odobrenih udžbenika rješenjem Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske:

KLASA: **602-09/19-03/00045**, URBROJ: **533-06-19-0002**, od **7. lipnja 2019. godine**.

CIP zapis dostupan je u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem **001161072**.

OPSEG PAPIRNATOG IZDANJA	MASA PAPIRNATOG IZDANJA	KNJIŽNI FORMAT
168 str.	366 g	265 mm (v) x 210 mm (š)

Digitalno izdanje dostupno je na internetskoj adresi **hr.mozaweb.com** ili putem aplikacije **mozaBook** za pametne uređaje s operativnim sustavima Android i iOS.

© Alfa

Ova knjiga, ni bilo koji njezin dio, ne smije se umnožavati ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Mozaik Education Ltd. zadržava intelektualno vlasništvo i sva autorska prava za komercijalne nazive *mozaBook*, *mozaWeb*, digitalne proizvode, sadržaje i usluge proizvedene neovisno o nakladniku Alfa d. d.

SADRŽAJ

1. PRVI GEOGRAFSKI KORACI 5

1.1. Što ćeš učiti? 5

2. UVOD U GEOGRAFIJU 7

2.1. Što je geografija? 8

3. NAŠ PLANET ZEMLJA 13

3.1. Oblik i veličina Zemlje 14

3.2. Razmještaj kopna i mora 18

3.3. Rotacija Zemlje 24

4. GEOGRAFSKE KARTE 29

4.1. Kako se izrađuju geografske karte? 30

4.2. Geografska mreža 34

4.3. Mjerilo i vrste geografskih karata 39

4.4. Orijentacija 46

5. NAŠA DOMOVINA HRVATSKA 51

5.1. Geografski položaj Republike Hrvatske 52

5.2. Oblik, granice i državni simboli Republike Hrvatske 59

5.3. Geografska raznolikost Republike Hrvatske 64

SADRŽAJ

6. RELJEF – RAVNINE I NERAVNINE NA ZEMLJI 71

- 6.1. Reljef i reljefni oblici 72
- 6.2. Građa Zemlje i oblikovanje reljefa unutarnjim procesima79
- 6.3. Kako vanjski procesi mijenjaju reljef? 87
- 6.4. Ostali oblici reljefa 93
- 6.5. Reljefna obilježja dinarskog prostora 101
- 6.6. Obalom i podzemljem dinarskog prostora 107
- 6.7. Reljef Nizinske Hrvatske 111

7. VODE NA ZEMLJI 117

- 7.1. Raspodjela voda na Zemlji 118
- 7.2. Vode na kopnu – tekućice 124
- 7.3. Rijeke Hrvatske 130
- 7.4. Jezera i močvare 137
- 7.5. Svojstva i bogatstva mora 146
- 7.6. Gibanja mora 152

8. POJMOVNIK 159

1. PRVI GEOGRAFSKI KORACI

1.1. ŠTO ĆEŠ UČITI?

Dragi prijatelju, draga prijateljice,
oko tebe ima mnogo zanimljivih sadržaja.
Oni su u tvome **zavičaju i domovini**.
Jesi li ih otkrio i upoznao?
Ispred tebe je **novi** udžbenik iz geografije.
U njemu ti otkrivamo nova znanja i spoznaje koji će te voditi u
nova istraživanja.
I ti ćeš otkriti da se u mnogočemu **razlikuje** od udžbenika koje si
dosad imao/imala u rukama.
Otkrit ćeš tajne i zanimljivosti koje krije naš **planet** i naša
domovina.
Upoznat ćeš čudesnu **moć prirode** te naučiti kako se **snalaziti** u
prostoru i na geografskoj karti.

Ponavljanje
Vježbanje
Provjeravanje znanja

Nastavna tema

Što ćeš naučiti u
nastavnoj temi?

Odgovorno-obrazovni
ishodi koji obuhvaćaju
znanja, vještine, stavove
i vrijednosti koje će
učenik usvojiti.

Pojmovnik

Učimo o Zemlji

Naslov nastavne
jedinice

Uvodni tekst

Glavni tekst

Grafički prilozi

Zadatak

Zanimljivost

2. Uvod u geografiju

Naučit ćeš

- objasniti važnost geografije u svakodnevnom životu.
(GEO OŠ A.5.1.)

Što je geografija?

2.1. ŠTO JE GEOGRAFIJA?

Svatko je od nas geograf koji postavlja pitanja i daje odgovore na njih:

Što i gdje radimo?

Kako će izgledati naše naselje u budućnosti?

Zašto se odijevamo različito u različito doba godine?

Geografija je znanost o **Zemljinoj površini**.

Ona proučava i objašnjava različite **prirodne sile** i procese na Zemlji, ali i **čovjekov utjecaj** na prostor koji ga okružuje.

Riječ **geografija** dolazi od **grčkih** riječi **GEA** = Zemlja i **GRAFEIN** = pisati.

FIZIČKA I SOCIJALNA GEOGRAFIJA

Geografija se dijeli na:

1. **prirodnu ili fizičku** (proučava prirodne elemente: reljef, klimu, vode, more, tlo, biljni i životinjski svijet)

▲
Fizička geografija

2. društvenu ili socijalnu geografiju (proučava stanovništvo, naselja, gospodarstvo, promet, turizam i zaštitu okoliša).

▲
Socijalna geografija

ZAŠTO JE VAŽAN RAD GEOGRAFA?

Geografi objašnjavaju kako priroda i čovjek međusobno utječu jedno na drugo.

Koriste se geografskim kartama.

Geografi se također bave problemom **onečišćenja okoliša** te problemom **nestajanja** biljnih i životinjskih vrsta.

Pomažu **očuvanju** svijeta za buduće naraštaje.

-
- ▶ Zemlju treba čuvati poput kapi vode na dlanu kako bi i budući naraštaji mogli u njoj uživati.

ŠTO ĆEŠ NAUČITI?

Geografija istražuje zavičaje, domovine i svijet.

Uči nas promatrati **prostor** i kretati se u njemu.

Olakšava snalaženje u sadašnjosti

i potiče na građenje bolje budućnosti.

Učeći geografiju, sasvim ćeš se sigurno i dobro zabaviti!

▲ Geografija je iznimno korisna, a može biti i zabavna.

PONOVİ!

1.

Nadopuni rečenice točnim pojmom.

A. Geografija je znanost o_____.

B. **Stručnjaci** koji pomažu odgovoriti kako priroda i čovjek utječu jedno na drugo **nazivaju se**_____.

2.

Pomozi vrijednom prijatelju posložiti knjige koje je prelistao na pripadajuće mjesto na polici.

Upiši naslove knjiga na odgovarajuću policu.

PRIRODNA GEOGRAFIJA

DRUŠTVENA GEOGRAFIJA

3.

Pronađi i označi zadane pojmove u osmosmjeri.

GEOGRAFIJA / PRIRODA / ČOVJEK / PROSTOR / KARTA /
DOMOVINA / SVIJET / ZNANJE

K	A	R	T	A	B	Č	B	M	E
S	M	A	B	A	K	O	E	A	R
E	J	D	D	H	J	V	V	N	A
NJ	A	O	N	E	H	J	U	I	S
A	P	R	Z	E	T	E	A	V	V
N	D	I	H	I	M	K	P	O	I
Z	P	R	O	S	T	O	R	M	J
S	P	P	V	A	F	Z	S	O	E
I	K	D	T	D	N	A	T	D	T
G	E	O	G	R	A	F	I	J	A

UČIMO O ZEMLJI

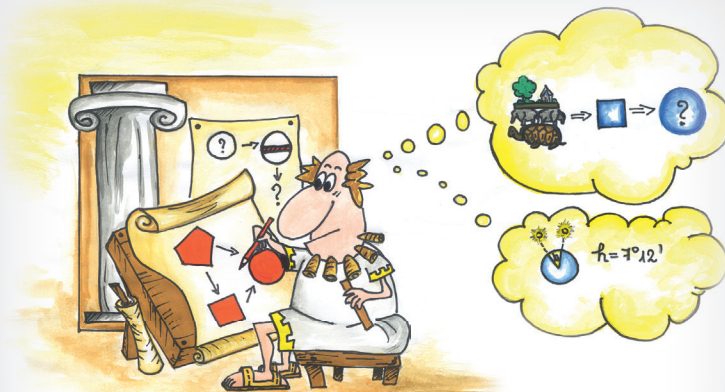
Otac geografije

U 3. stoljeću prije Krista živio je i radio grčki geograf i matematičar **Eratosten**.

Prvi je upotrijebio pojam „geografija”.

Nazivamo ga **ocem geografije**. Izračunao je opseg Zemlje i duljinu trajanja dana i godine.

Izradio je i geografsku kartu tada poznatog svijeta.

POJMOVNIK
→ geografija

3. NAŠ PLANET ZEMLJA

Naučit ćeš

- opisati osnovna obilježja Zemlje koristeći se globusom. (GEO OŠ A.B.5.2.)
- analizirati globalnu raspodjelu kopna i mora te razlikovati kontinente Staroga i Novoga svijeta. (GEO OŠ A.B.5.3.)

Oblik i veličina Zemlje

Razmještaj kopna i mora

Rotacija Zemlje

3.1. OBLIK I VELIČINA ZEMLJE

Jedna od zanimljivih priča o obliku i veličini kaže kako se Zemlja odmara na leđima četiri velika slona. Slonovi ne mogu propasti jer stoje na leđima divovske kornjače koja pliva velikim oceanom.

KAKAV OBLIK IMA ZEMLJA?

Zemlja je **okrugla** i ima oblik **kugle**. To su potvrdili istraživači.

Ako promatraš brod koji plovi prema obali, najprije ćeš uočiti vrh jarbola. Kako se približava obali, brod se može vidjeti cijeli.

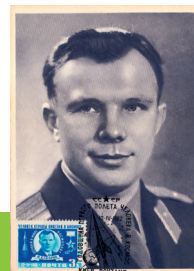
Snimka Zemlje s površine Mjeseca

Zanimljivost

Prvo živo biće u svemiru

Prvi čovjek koji je 12. travnja 1961. u svemirskom brodu Vostok 1 obletio Zemlju bio je ruski astronaut Jurij Gagarin. Iako je prvi čovjek, on nije i prvo živo biće u svemiru. Naime, četiri godine prije njegova lansiranja, u svemir je poslan pas Lajka.

GLOBUS

Ljudi su izradili **globus**.

Tako su prikazali **izgled i oblik** Zemlje.

GLOBUS je najvjerniji **umanjeni** model Zemlje.

Zemlja se u svemiru kreće **od zapada prema istoku**.

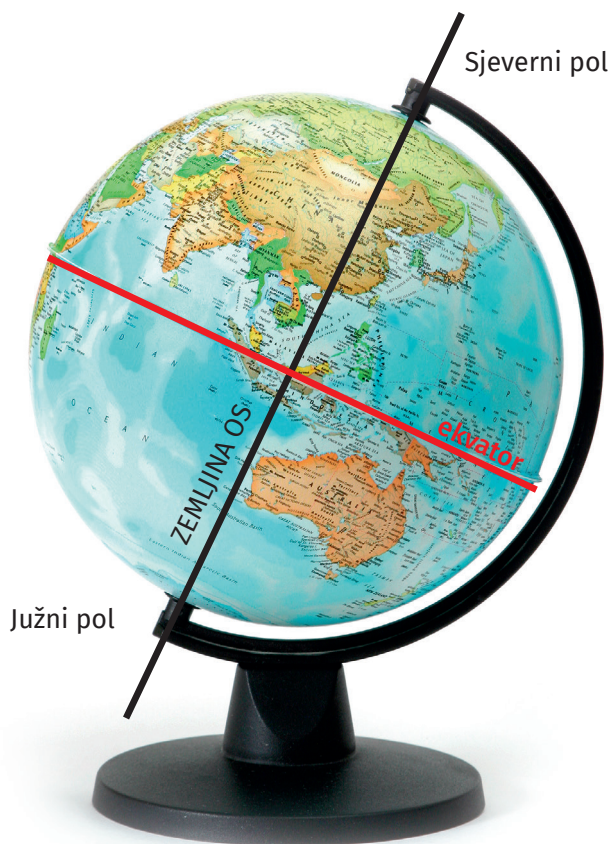
Najsjevernija i najjužnija točka na Zemlji su **Sjeverni i Južni pol**.

Polovi ne sudjeluju u kretanju.

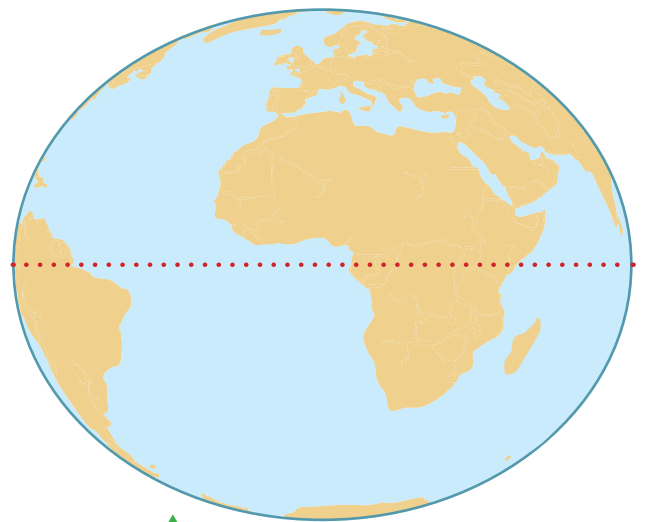
Sjeverni i Južni pol **povezuje** zamišljena linija koja se naziva **Zemljina os**.

Zamišljena **kružnica** koja Zemlju dijeli na **dva** jednaka dijela zove se **EKVATOR**.

Ekvator je **jednako udaljen** od Sjevernog i Južnog pola.

▲ Globus

▲ Zemlja je spljoštena na polovima, a ispučena na ekvatoru.

PONOV!

1.

Uz pomoć fotografije **odgovori** na postavljena pitanja.

Odakle je snimljena Zemlja?

Ova snimka dokazuje da Zemlja ima oblik

2.

Kratko odgovori na postavljena pitanja.

A. Kako se zove zamišljena **linija** koja **povezuje** najsjeverniju i najjužniju točku na Zemlji?

B. Kako se zove zamišljena **kružnica** koja dijeli Zemlju na **dva** jednaka dijela?

3.

Sljedeće zadatke riješi uz pomoć crteža.

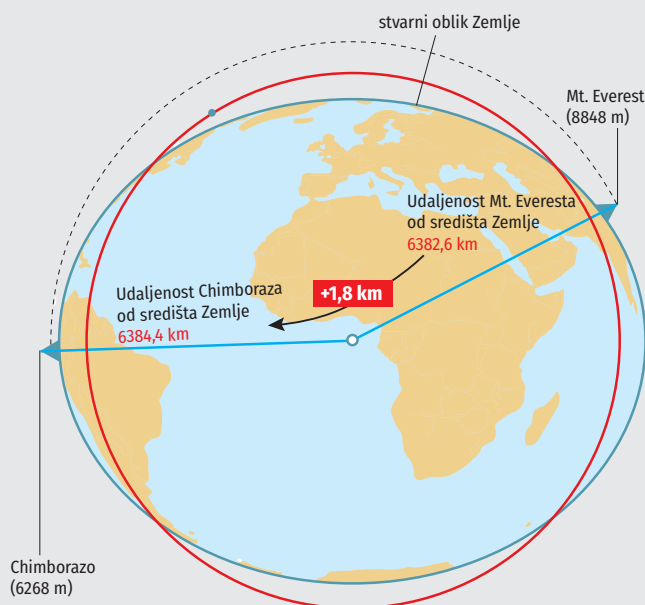
- A. Kako se naziva umanjeni model Zemlje prikazan na crtežu? _____
- B. Na prazne linije upiši imena Zemljinih polova.
- C. **Crvenom** bojom na prikazu ucrtaj ekvator.

UČIMO O ZEMLJI

POJMOVNIK

- globus
- Zemljini polovi
- Zemljina os
- ekvator

Najviša planina na svijetu

Zemlja je najšira na ekvatoru.

Planina **Himalaja** s vrhom Mount Everest **najviša** je planina na svijetu, ali nije najudaljenija od središta Zemlje.

Planina **Chimborazo**, koja se nalazi u blizini ekvatora, **najudaljenija** je planina od središta Zemlje.

3.2. RAZMJESTAJ KOPNA I MORA

Kad bismo, poput astronauta, promatrali naš planet iz svemira, jasno bismo uočili da na njemu prevladava plava boja. Zbog toga se Zemlju često naziva i **plavim planetom**. Što misliš, zašto je tako?

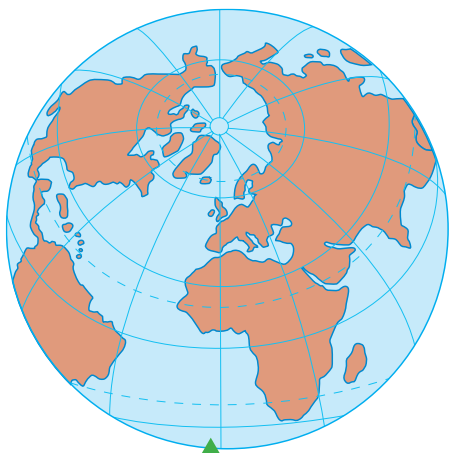

KOLIKO IMA KOPNA, A KOLIKO MORA NA ZEMLJI?

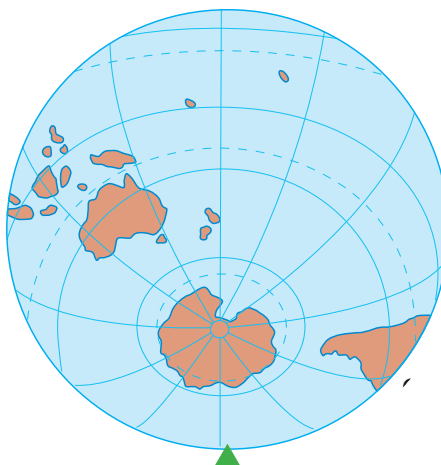
Najveći dio Zemljine površine zauzima **more**. Zemljina polovica na kojoj ima **više kopna** naziva se **kopnena polutka**. Zemljina polovica na kojoj ima **više mora** naziva se **vodena polutka**.

Udio kopna i mora u površini Zemlje

Kopnena polutka

Vodena polutka

PET OCEANA I SEDAM KONTINENATA

Sva mora na Zemlji su **povezana**.

Nazivamo ih **svjetsko more**.

Najveći dijelovi svjetskog mora su **oceani**.

Na Zemlji postoji **pet oceana**.

To su:

TIHI OCEAN

ATLANTSKI OCEAN

INDIJSKI OCEAN

JUŽNI OCEAN

ARKTIČKI OCEAN

Najveći ocean je **Tihi ocean**.

▲ Razmještaj oceana i kontinenata

Kopno je na Zemlji podijeljeno na veće i manje cjeline.
Kopna su **odvojena** oceanima i morima.
Najveća kopna na Zemlji okružena oceanima zovu se **kontinenti**.
Manja kopna okružena su morima i nazivaju se **otoci**.
Na Zemlji postoji **sedam** kontinenata.

To su:

Najveći kontinent je Azija.
Hrvatska se nalazi na kontinentu Europa.

ZNAČENJE MORA I KOPNA ZA ŽIVOT LJUDI

Na kopnu se odvija čitav ljudski život.
Prve ljudske zajednice nastale su na prostorima Azije, Afrike i Europe pa te kontinente nazivamo **Stari svijet**.
Putovanjima su ljudi otkrili i druge kontinente.
Najprije su otkrili Sjevernu i Južnu Ameriku.
Nazvali su ih **Novi svijet**.
Nakon njih otkrili su i Australiju i Antarktiku, koje su nazvali **Najnoviji svijet**.

Plovidba morem omogućila je povezivanje udaljenih krajeva.
Brojni svjetski gradovi nastali su na obalama mora.